

## Kahramanmaraş Depremi Sonrasında Hatay'da Kaybolan Kültürel Peyzaj Değerlerinin Analizi

Selvinaz Gülçin BOZKURT <sup>1\*</sup> 

ORCID 1: 0000-0003-0775-2005

<sup>1</sup> Esenyurt Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 34510, İstanbul, Türkiye.  
\* e-mail: selvinazgulcinbozkurt@esenyurt.edu.tr

### Öz

Hatay tarih boyunca pek çok dine ve medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Ancak Kahramanmaraş ve yakın çevresinde 6 Şubat 2023'te meydana gelen deprem sonucunda başta Hatay olmak üzere Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elazığ gibi şehirlerde büyük bir yıkıma neden olmuştur. Bu deprem alanda yalnızca konutların değil mekanla özdeşleşen kültürel peyzaj değerlerini de yok etmiştir. Bu nedenle çalışma kapsamında Hatay'da deprem öncesi ve sonrasında birincil derecede öneme sahip kültürel peyzaj alanlarının belirlenmesi ve önemi vurgulanarak bu alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir farkındalık yaratılması ve bilinç oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda alanla ilgili yapılan gözlem ve incelemeler ile çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda kentin kültürel peyzajına yerleşmiş olan kentsel kimlik ve hafıza mekanları belirlenmiş ve bu alanların deprem öncesi ve sonrasındaki durumları ele alınarak toplumsal hafızanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kültürel peyzaj, hafıza mekânlar, kentsel kimlik, sürdürülebilirlik, Hatay

## Analysis of Lost Cultural Landscape Values in Hatay After the Kahramanmaraş Earthquake

### Abstract

Hatay is a city that has hosted many religions and civilizations throughout history. However, as a result of the earthquake that occurred in K.Maraş and its surroundings on February 6, 2023, it caused great destruction in cities such as Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa and Elazığ, especially in Hatay. This earthquake destroyed not only the residences but also the cultural landscape values identified with the place. For this reason, within the scope of the study, it is aimed to determine the cultural landscape areas of primary importance in Hatay before and after the earthquake and to create awareness and consciousness in order to ensure the sustainability of these areas by emphasizing their importance. For this purpose, in line with the observations and examinations made about the area and the information obtained from various sources, the urban identity and memory spaces settled in the cultural landscape of the city were determined and suggestions were made to ensure the sustainability of the social memory by considering the conditions of these areas before and after the earthquake.

**Keywords:** Cultural landscape, places of memory, urban identity, sustainability, Hatay

**Citation:** Bozkurt, S. G. (2023). Kahramanmaraş depremi sonrasında Hatay'da kaybolan kültürel peyzaj değerlerinin analizi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8 (Special Issue), 124-141.

**DOI:** <https://doi.org/10.30785/mbud.1331367>



## 1. Giriş

Tarihi süreç içinde toplumlar yaşam çevreleri ve kentleri oluştururken buldukları çevrenin yerleşimsel ve dokusal özellikleri ile sosyal ve yönetsel özelliklerini mekana yansıtarak alana özgün kimlik kazandırmışlardır. Toplumlar mekânları, gerek deneyimleyerek gerekse içgüdüsel olarak çevre ve peyzaj özelliklerine göre biçimlendirmişler; kentsel çevreleri ve mekânları kültür ve geleneklerin bir yansıması olarak kullanımlar doğrultusunda dönüştürmüşlerdir. Böylece mekânlar yaşamsal gereklerin ve toplumsal kültürel birikimin göstergesi olarak ulusal kimliğin de simgeleri olmuştur. Bu bağlamda kentler, toplumlar ile kültürel peyzajlar arasında bir bağ kurmaktadır.

Kentler tarihsel süreç içerisinde sürekli yerleşilen, toplumsal yaşama sahne olan ve önemli olayların geçtiği mekânlardır. Ancak bu tanımın ötesinde kent, birçok şeyin bir araya gelmesidir: “Anıların, arzuların, kültürün ve onların izlerinin” (Yeter, 2007). Daha genel olarak “kent” “tarihin farklı dönemlerine ait fiziksel, sosyal ve kültürel katmanların tarihsel süreklilik içinde üst üste yığılması sonucu oluşan fiziksel, mekânsal, sosyal bir ortamdır” şeklinde ifade edilebilir (Biol, 2007). Lynch (1960), kentte yaşayan insanların kenti sahiplenmesi, ona bir kimlik atfetmesi ve bu kimlikle onu kabullenmelerinin, yine o kenti var eden insanlar ile mümkün olabileceğine vurgu yapmakta ve kentlerin kimliğini kentlilerin ve onların yaşam biçiminin oluşturduğunun altını çizmektedir. Bu nedenle kent kimliği durağan olmayan, sürekli gelişip değişen, dinamik bir oluşumdur (Teker, 1993). Kentsel kimlik, bir kentin veya çevrenin doğal, yapay elemanları ve sosyo-kültürel özellikleriyle tanımlanır. Bu özelliklerin içinden belirgin ve etkileyici olabilenler, o kentin kimliğini oluşturmaktadır (Oğurlu, 2014).

Kentsel mekânda hafıza; gündelik yaşamda mekâna ilişkin algı, deneyim ve duyuların, mekân içinde geçen olaylar, ortam özellikleri ve yaşamla birlikte beyne kaydedilmesi olarak tanımlanabilir (Özak ve Gökmen, 2009). Kentsel hafızanın oluşumunda kentin kimliği, tarihi, kültürü ve karakteri gibi özgün durumlar birikerek hafıza deposu olarak kentsel hafızayı oluşturmaktadır (Abdula, 2019). Hafıza, biçimsel olarak anımsatıcı veya yerel niteliği dışında bir ulusun ya da kentin kültürel peyzajına yerleşmekte ve alana/mekâna gerek kültürel ve sosyal gerek tarihsel bir nitelik kazandırmaktadır (Mills, 2014). Kentin geçmiş ve bugününden izler taşıyan kentsel hafızanın çeşitli aktörler tarafından farklı araç ve yöntemlerle kenti var eden ve değerlerini ortaya koyan unsurlardan biri olarak öne çıktığı, kent mekânının nitelik ve özelliklerinin kentsel hafızanın oluşmasına, değişmesine veya kaybolmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Benzer bir biçimde kent hafızasının da söylem düzeyinde çeşitli yıkım ve inşalar ile kişilerin ve toplumların hafızası gibi unutan, hatırlayan, etkilenen, değişen ve bulanıklaşan bir yapısı olduğu ifade edilmektedir (Abdula, 2019).

Bir kentin kimliğini oluşturan hafıza mekanlar aynı zamanda o kentin tarihi geçmişini yansıtan kültürel miras alanlarıdır. Kültürel miras insanların, toplumların varlıklarının, kimliğinin, inançlarının, geleneklerinin, sosyo ekonomik değerlerinin ve sürekliliğinin sembolü olarak barındırdığı tüm değerler ve özgünlüğü ile geleceğe aktarılması gerekli olan somut ve soyut varlıklardır. Kültür mirasları buldukları topluma ait yerel kültürel izleri, değerleri taşımakla birlikte aynı zamanda dünya için önemli bir insanlık hazinesidir (Oktay vd., 2020). Ancak doğal afetlere maruz kalan kültürel mirasların kaybı ya da bozulması ait olduğu toplumu olduğu kadar diğer toplumların da kimliklerini, kültürlerini, geçmişle ilgili bir bilgi kaynaklarını ve sosyo-ekonomik değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Boccardi, 2006).

Sonuç olarak; Ulusal hafızayı temsil eden hafıza mekânları; toplumların kültürel kimliğini yansıtan en önemli bileşenler olarak, ait oldukları yere özgü kültürel peyzajın oluşumunda da belirleyici olmaktadır. Kültürel peyzaj, insan etkinliğinin çevrede bıraktığı iz ve toplumun yaşam biçimi ile sosyal ve kültürel etkinliklerinin doğrudan yansımasıdır. Toplumlar, sahip oldukları sosyal ve kültürel kimliklerini oluşturdukları mekânlar ile somutlaştırmaktadırlar. Hafıza mekânları simgesel bir mekân üretimini ortaya koyarak, toplumsal hafızanın bu mekânın varlığını ve kimliğini sürdürmesi ile canlı kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kültürel hafızanın, mekanlarda somutlaşmasını sağlayan tüm kültürel peyzaj öğelerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Bu amaçla çalışma kapsamında 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremden sonra Hatay’ın kültürel peyzajını oluşturan hafıza mekânları ve kimlik yapılarının belirlenmesi, yıkılan veya zarar gören yapıların kentsel kimlik açısından önemini vurgulanarak bu alanların yeniden yapılması, restore

edilmesi veya depremin de kentte bir hafıza mekân oluşturmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

## 2. Materyal ve Yöntem

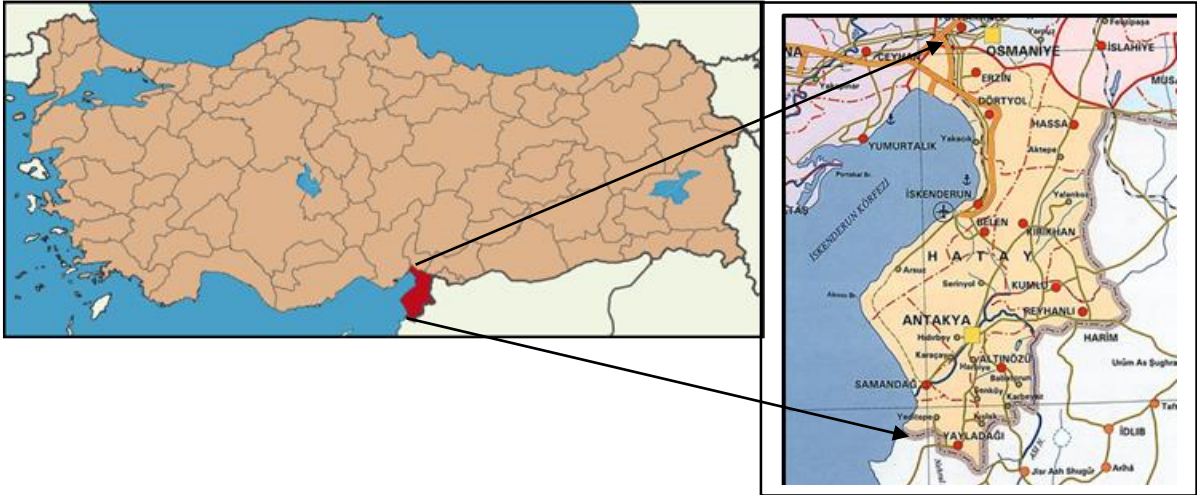
### 2.1. Materyal

Bu çalışmanın ana materyalini Hatay kenti, ikincil materyalini ise konu ile ilgili literatür çalışmaları, arazi çalışmalarından ve yöre insanından edinilen bilgiler oluşturmaktadır. 6 Şubat 2023 depremi sonrasında kültürel peyzajı oluşturan kentsel kimlik ve hafıza mekanların önemini kavramak ve yorumlamak için Hatay'ın kent merkezi olarak seçilmesindeki amaç;

- Kentin tarihi ve kültürel açıdan önemli olması,
- Pek çok döneme ait eserin bulunması ve bu nedenle çok katmanlı bir kültürel peyzaja sahip olması,
- İçinde barındırdığı birçok taşınır-taşınmaz kültür varlığı ile coğrafi özellikleri ve konumu itibarıyla ülkemiz ve dünya açısından önem taşıması,
- Depremde en fazla yıkımın olduğu kent olması ve bu nedenle kentsel kimlik ve hafıza mekanlarının korunması açısından önem arz etmesidir.

#### 2.1.1. Araştırma alanı

Bu çalışma kapsamında araştırma alanı olarak seçilen Hatay kuzeybatıdan Adana, kuzeyden Osmaniye, kuzeydoğudan Gaziantep illeriyle, doğu ve güneyden Suriye, batıdan ise Akdeniz'le çevrelenmiş bir ilimizdir (Şekil 1).



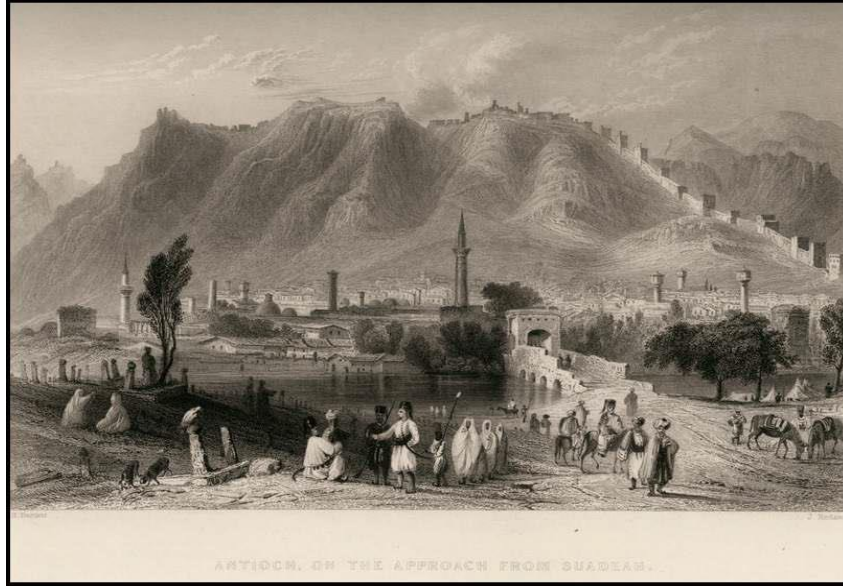
Şekil 1. Hatay ilinin konumu (Anonim, 2016-2023, Anonim, 2007-2021)

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Hatay'ın bir yerleşim yeri olarak tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Alanda yerleşim Paleolitik Çağ ile başlamış; bölgede yapılan arkeolojik kazılar ve araştırmalarda Orta Paleolitik (MÖ 100.000-40.000) döneme ait bulgulara da rastlanmıştır (Hatay Valiliği İl Yıllığı, 2000; Tekin, 2000; Tekin, 2006). Hatay yöresinin kesin bilinen tarihi Makedonyalılarla başlamaktadır (Özmen, 1970).

Kent MÖ 64 yılında Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş, MS 395 yılına kadar Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır (Demir, 1996). MS I. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Hristiyanlık, Kudüs dışında ilk defa Antakya (Hatay)'da yayılmıştır. Hz. İsa'ya inananlara ilk defa burada "Hristiyan" adı verilmiş; ilk kilise Antakya'da kurulmuştur (Hatay Valiliği İl Yıllığı, 2000; Tekin, 2000:5). Hatay, MS II. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun en büyük kentlerinden biri ve Suriye'nin yönetim merkezi olmuştur (MS 98-117) (Gündüz, 2009). Bu dönemde meydana gelen şiddetli bir deprem Antakya ve Defne'de büyük yıkımlara neden olmuş ve çok sayıda insan ölmüştür (Demir, 1996).

Roma İmparatorluğu MS 395'te ikiye ayrılınca, Hatay yöresi Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Bizanslılar zamanında da önemini koruyan Hatay, İran seferleri için bir üs olarak kullanılmış

(Sahillioğlu, 1991) ve 628 yılında İnan kuvvetleri tarafından boşaltılan Şehir yeniden Bizans hâkimiyetine girdikten sonra 750-944 yılları arasında Abbasi egemenliği altında kalmıŐ ve bu dönemde Şehir Kilikya'nın merkezi olmuştur (Pehlivanlı vd., 2001). MS 963-969 yıllarında Hatay tekrar II. Bizans hakimiyetine girmiş ve 1084 yılına kadar Bizans hâkimiyetinde kalmıştır (Demir, 1996). Daha sonra bölgede faaliyet gösteren Selçuklular'ın akınlarına hedef olmuştur (Sahillioğlu, 1991). Anadolu Selçuklu Sultanı I. Süleyman'ın Şehri almasıyla 1084'ten itibaren Hatay yeniden İslam hâkimiyetine girmiŐtır (Gündüz, 2009). Yavuz Sultan Selim dönemine kadar Memlûklü idaresinde kalan il 1516 yılında yapılan Mercidabık savaŐından sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve I. Dünya SavaŐı'nın sonuna kadar dört asır boyunca Osmanlı yönetiminde kalarak Halep Vilâyetinin, Halep Merkez Sancağı'na bağlı bir "kaza merkezi" olarak yönetilmiŐtir (Demir, 1996). Hatay, Osmanlı döneminde kendine özgü, tipik özellikleri olan bir Osmanlı Őehridir. Gerek kuruluş ve Roma dönemlerinde gerekse sonraki dönemlerde Asi Nehri ile Habib-i Neccar Dağı arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan meyilli araziye iŐgal etmiştir (Tekin, 2006) (Şekil 2).



Şekil 2. Osmanlı döneminde Antakya Gravürü (Bartlett, 1855; Anonim, 2023)

Hatay'da geçmiş dönemlerde meydana gelen Şiddetli depremlerin yarattığı yıkım sonucunda kuruluş döneminde uygulanan Şehir planı belirsiz hale gelmiŐ, Şehir her yıkılıŐın ardından daha küçük bir alanda ve daha düzensiz bir Şekilde yeniden kurulmuştur. Bu yüzden Őehrin ilk kuruluş planının yer üstünde hemen hemen hiçbir izi kalmamıŐtır (Tekin, 2006). Freely (2003) Osmanlı döneminde Antakya'yı ziyaret eden gezginlerin kent, harabelerin arasına serpiŐtirilmiŐ birkaç evden oluşan önemsiz bir köye dönmüŐ olduğunu belirtmektedir. Osmanlı döneminde de Hatay'da çok sayıda deprem meydana gelmiŐtir. Bu depremlerin en etkili olanlarından 1872 depreminde, sarsıntının Őiddetinden dolayı surların bir kısmı çökmüŐ ve Asi Nehri üzerindeki köprü çatlamıŐtır. Kentin üçte ikisinde çok ciddi hasar yapan bu depremde 1000 kişi hayatını yitirmiŐtır (Demir, 1996).

Osmanlı tarihi boyunca Halep vilayetine bağlı olan Hatay ve yöresi 1. Dünya SavaŐı sonunda diğer güney illerle birlikte İngilizlerin iŐgaline uğramıŐ ardından Fransızların idaresine bırakılmıştır. Mondros AteŐkes AntlaŐmasından sonra Hatay, İskenderun Sancağı'na bağlı olarak 30 Aralık 1918 tarihinde Fransız birliklerinin yönetimi altına girmiŐtır (Özmen, 1970; Pehlivanlı vd., 2001). Hatay'ın Türkiye'ye katılması, yirmi yılı aŐan Fransız yönetiminden sonra gerçekteŐirmiŐtir (Duman, 2016). Ocak 1937'de Paris ve Ankara'da yapılan görüŐmelerden sonra iki devletin garantörlüğünde Hatay adıyla yeni bir devletin kurulması kararlaŐtırılmıŐtır (Sahillioğlu, 1991). 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti Millet Meclisi Antakya'da toplanmıŐ, 16 Şubat 1939'da Hatay Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kanunlarını Hatay kanunları olarak kabul etmiştir (Tekin, 2000). Böylece Hatay Devleti sona ermiŐ; Hatay, kendi arzu ve isteğiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıŐtır (Şekil 3).



Şekil 3. Hatay Millet Meclisi Binasında toplanan Hatay Halkı (Mursaloğlu, 2015)

## 2.2. Yöntem

Çalışma yöntemi;

- Konuyla ilgili verilerin toplanması ve açıklanması,
- Bulgular ve analiz ile
- Sonuç aşamalarından oluşmaktadır.

Konuyla ilgili verilerin toplanması aşamasında; konuya ilişkin literatür taranarak kavramsal ve kuramsal veriler ile alanda var olan kültürel peyzaj öğelerine dair envanterler toplanarak açıklanmıştır. Bulgular ve analiz kısmında 2020, 2022 ve 2023 yıllarında yapılan arazi gezileri ve çeşitli kaynaklardan elde edilen belgeler, notlar ve fotoğraflar derlenerek alanda kültürel peyzajı oluşturan kentsel kimlik ve hafıza mekanları belirlenmiş ve bu alanların deprem sonrasındaki durumları hem yerinde yapılan gözlem ve incelemelerle hem de çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda analiz edilmiş, “yıkıldı, zarar gördü ve yıkılmadı” şeklinde tablo halinde sunulmuştur. Sonuç kısmında ise alanda depremde yıkılan veya zarar gören ve kültürel peyzaj açısından önem taşıyan mekanların önemi vurgulanarak, ulusal kimlik ve bellek açısından bu alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması önerilmiştir.

## 3. Bulgular ve Tartışma

### 3.1. Deprem Öncesinde Hatay’ın Kültürel Peyzaj Öğelerinin İncelenmesi

K. Maraş depremi öncesinde alanı kültürel peyzaj öğeleri açısından değerlendirdiğimizde pek çok medeniyete ait izler taşıyan kentsel kimlik ve hafıza mekanları yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Hatay’ın kültürel peyzajını oluşturan kentsel kimlik ve hafıza mekanları

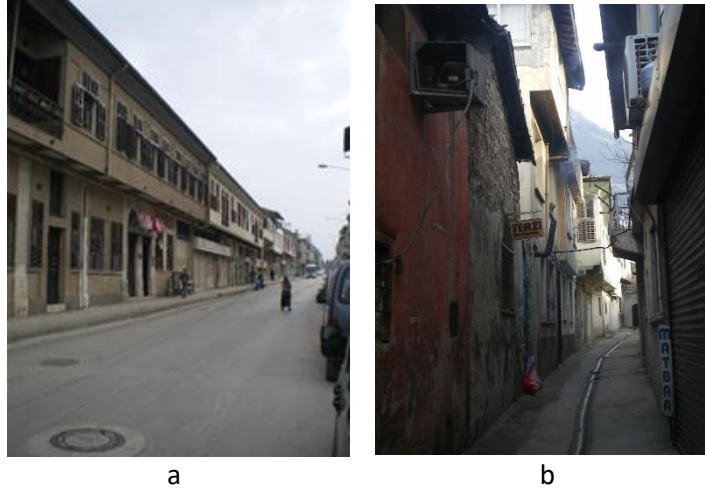
Kültürel Peyzaj Öğeleri	Yapım Tarihi	Yeri	Özellikleri
Ulu Camii	1271	Antakya	Çok eski bir tarihe dayanması ve müslümanlar için önemli bir ibadet yeri olmasıdır.
Yeni Camii	16. yy	Antakya	Çok eski bir tarihe dayanması ve müslümanlar için önemli bir ibadet yeri olmasıdır.
Habib-i Neccar Camii	7.yy	Antakya	Anadolu’nun ilk camisidir.
Sarı Selim Camii ve Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi	1574	Payas	Mimar Sinan’ın yaptığı yapı; Camii, Medrese, Sıbyan Mektebi, Arasta, Han, Tabhane, İmaret, Hamam ve Çeşmeden oluşan bir külliye dir.
Sarımiye Camii	14.yy	Antakya	Tarihinin çok eskilere dayanması ve müslümanlar için önemli bir ibadet yeri olmasıdır.
Kanuni Süleyman Camii ve Kervansaray	1553	Belen	Mimar Sinan’a yaptırılmış olan külliye; cami, han, hamam, medrese ve kaleden oluşmaktadır. Günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır.

Beyazıd-ı Bistami Hz. Türbesi	Bilinmiyor	Kırıkhan-Hassa	İnanç turizmi açısından önemli bir yerdir.
Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesi	1549	Antakya	İnanç turizmi açısından önemli bir yerdir.
Hızır Türbesi	Bilinmiyor	Antakya	İnanç turizmi açısından önemli bir yerdir.
Aziz Nikola Ortodoks Kilisesi	1870	İskenderun	Tescilli taşınmaz kültür varlığı olup İskenderun'da yaşayan Hıristiyan Rum Ortodoks cemaati için önemli bir ibadet yeridir.
İtalyan Katolik Latin Kilisesi	1600'lü yıllar	İskenderun	Katolik cemaati için önemli bir ibadet yeridir.
Katolik Kilisesi (Şekil 4-b)	1852	Antakya	Antakya'daki katolik cemaati için yapılmış bir kilisedir.
Protestan Kilisesi (Şekil 4-c)	Bilinmiyor	Antakya	Fransız sömürgesinde elçilik ve banka olarak kullanılmış, daha sonra Protestan Kilisesi olarak tanınmıştır.
St. Pierre Kilisesi (Şekil 4-a)	MS 1. yy	Antakya	İsa'ya inananlara "Hıristiyan" adı ilk kez burada verilmiştir.
Antakya Musevi Havrası	1700	Antakya	Musevi cemaati için önemli bir ibadet yeridir.
Antakya Kalesi ve Surları	MÖ 300	Antakya	MÖ 300 yıllarında savunma amaçlı yapılan yapı 12 km uzunluğunda ve 360 kuleden oluşmaktadır.
Bakras Kalesi	Bilinmiyor	Antakya-İskenderun	Kale Haçlılar döneminde Antakya'nın kuzeydeki en önemli savunma noktasıydı.
Koz Kalesi	Bilinmiyor	Altınözü	Yapıldığı dönemde güvenliği sağlamak amacıyla yapılmıştır.
Cin Kulesi	13.yy	Payas	Gözetleme amacıyla inşa edilmiştir.
Uzun Çarşı ve Kurşunlu Han	1443-1461	Antakya	Yapıldığı dönemde kente gelen yabancılar için çok kapsamlı bir otel görevi görmesinin yanı sıra aynı zamanda önemli bir alışveriş merkeziydi.
Yeni Hamam	1676	Antakya	Kubbesi on iki gen kasnaklı olup havuzlu bir hamamdır.
Cindi Hamamı	1517	Antakya	İki adet kubbesi bulunmakta ve tüm mekânlarda kesme taş kullanılmıştır.
Meydan Hamamı	Bilinmiyor	Antakya	Selçuklu dönemi yapılarından olup iç mekanda kesme taş kullanılmıştır
Saka Hamamı	16.yy	Antakya	İçinde türbe olan tek hamamdır.
Eski Antakya Evleri ve Sokakları (Şekil 5-b)	19 ve 20 yy. başları	Antakya	Anadolu Türk mimarisi tarzında süsleme ve işçiliğe sahiptir.
Şehoğlu (Savon Otel)	1860	Antakya	Geçmişte sabunhane olarak kullanılmış ancak günümüzde otel olarak kullanılmaktadır.
Kurtuluş Caddesi (Şekil 5-a)	MÖ 300	Antakya	Tarihi çok eskilere dayanmakta olup aynı zamanda dünyanın ilk aydınlatılan caddesidir.
Hatay Meclis Binası (Şekil 6-a)	1927	Antakya	Fransız bir mimar tarafından yapılan yapı ilk yapıldığında sinema olarak faaliyet göstermiş daha sonra Hatay Devletinin meclis binası olmuştur.
Valilik Binası (Şekil 6-b)	1928	Antakya	Hatay devletinin millet meclisi ve sonrasında valilik binası olarak kullanılmıştır.
Belediye Binası (Şekil 6-c)	1935	Antakya	Belediye binası olarak yapılmış olan bina depremden önce müze olarak kullanılmaktaydı.
Atchana Höyüğü	MÖ 18. yy	Antakya-Reyhanlı	Alalah şehrinde bir saray ve tapınağın kalıntısıdır.
Titus Tüneli ve Beşikli Mağarası (Şekil 7-a,b)	MÖ 1.yy	Samandağ	Titus tüneli Roma Döneminde sel ve su baskınlarından korunmak için yapılmış, mağaralar ise yine aynı dönemlerde mezarlık olarak kullanılmıştır.
Dor Mabedi	MÖ 3.yy	Samandağ	Kral mabedidir.
İssos Harabeleri	MÖ 333	Erzin	Roma ve Helenistik döneme ait şehir ve su kemerlerinden oluşan kalıntılardır.

Haron Cehennem Kayıkçısı	MÖ 175-164	Antakya	I. Yüzyılda kentte yayılan veba salgınının durdurulması amacıyla ilahlar için yontulmaya başlanmış, salgının durması ile kabartmanın yapımı yarım bırakılmıştır.
St. Simeon manastırı	MS 6. yy	Samandağ	St. Simeon'un bir sütun üzerinde 40 yıl yaşadığı yer olarak ün yapmıştır.
İlk Kurşun Anıtı	1918	Dört Yol	Düşmana karşı ilk direniş hareketlerinin bu bölgede başlaması ile yapılmış bir anıttır.



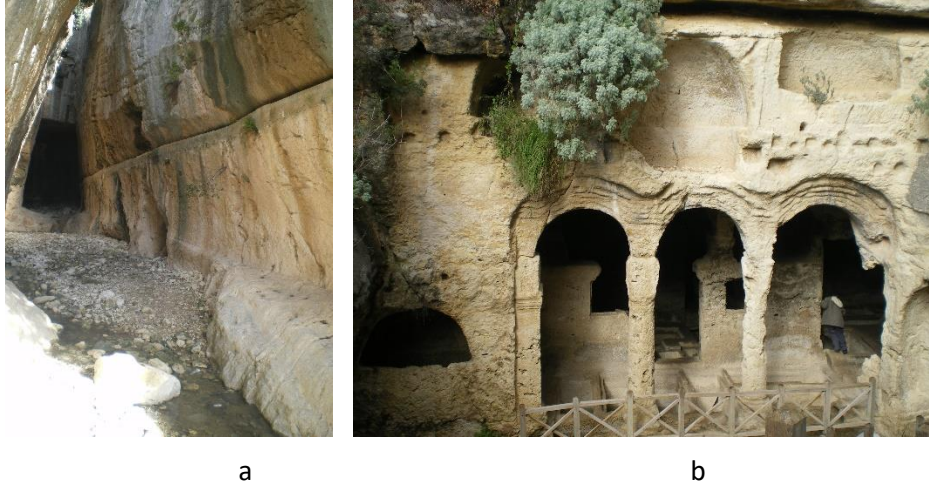
Şekil 4. Depremden önce Saint Pierre Kilisesi (a), Antakya Katolik Kilisesi (b) ve Protestan Kilisesi (c) (Bozkurt, 2022)



Şekil 5. Deprem öncesi Kurtuluş Caddesi ve tarihi sokak dokusu (Bozkurt, 2022)



Şekil 6. Deprem öncesi tarihi Valilik, Belediye ve Meclis binası (Bozkurt, 2020)



Şekil 7. Titus Tüneli ve Beşikli Mağarası (Bozkurt, 2020)

### 3.2. Deprem Sonrasında Hatay'ın Kültürel Peyzaj Ögelerinin İncelenmesi

6 Şubat 2023'de K. Maraş'da yaşanan deprem en fazla Hatay'da yıkım yaratmıştır. Bu yıkım elbette Hatay'ın yüzyıllardır edinmiş olduğu tarihi ve kültürel kimliğini de yok etmiştir. Alanda bu depremden zarar gören veya yıkılan kültürel peyzaj ögeleri; Dini yapılar, Kale ve kuleler, Hanlar ve Hamamlar, Tarihi cadde ve sokaklar ile sivil yapılar, Tarihi kalıntılar ve Anıtlar olarak sınıflandırılmıştır.

**Dini yapılar:** Hatay'ın kentsel kimlik açısından önem taşıyan en önemli yapıları dini yapılardır. Bu yapılardan en önemlileri cami ve türbelerdir. Hatay, Hristiyanların olduğu kadar, Müslümanların da önemli inanç merkezlerinden biridir. Habib-i Neccar Camisi, Şeyh Ahmet Kuseyri Camisi ve Ulu Camii Müslümanlar için önemli olan mekânlardır. Ulu Cami 16. yy'da yapılmış olup Selçuklu mimarisini yansıtır. Antakya camilerinin en eskisi ve en büyüğü bu camidir. Asi Nehri kenarındaki bu camii Memlûk dönemi eseridir ve Osmanlı döneminde birkaç defa onarım görmüştür. Üzerinde 1872 depreminden sonra onarıldığını gösteren 1874 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Habib-i Neccar Camisi ise ilk defa Baybars zamanında eski bir tapınağın yerine yaptırıldıktan sonra 17. yüzyılda yeniden onarılmıştır. Altında üç gömüt vardır. Kitabesinde yeniden yapım tarihi olarak hicri 1275 yazılıdır. Hatay'daki diğer camiler ve türbeler ise Şeyh Ali Camisi, Yeni Cami, Ağalar Camisi, Ahmediye Camisi, Köşker Cami, Halil Ağa Camisi, Şeyh Yusuf Türbesi ve Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesidir. Müslümanlar için toplumsal hafızada yer etmiş olan bu dini yapılardan pek çoğu deprem sonrasında ya yıkılmış ya da büyük oranda zarar görmüştür (Çizelge 2).

Hatay'ın farklı dinler açısından en önemli dini yapılarından biri Dünyanın ilk Katolik Kilisesi olan Saint Pierre Kilisesidir. İlk dini toplantının yapıldığı bu kilisede cemaat ilk kez Hristiyan adını almıştır. Bu yüzden Saint Pierre Kilisesi Hristiyanlığın ilk kilisesi olarak bilinmektedir. Katolik Hristiyanlar tarafından kullanılan Antakya Katolik Kilisesi ise Antakya'nın tarihi sokağı Kurtuluş Caddesinde yer almaktadır. Antakya'nın Hristiyanlık açısından oldukça önem taşıması bu bölgede kiliselerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Antakya Hristiyan Rum Ortodoks Kilisesi ve Antakya Protestan Kilisesi de merkezde yer alan diğer önemli kiliselerdir. Havra ise Antakya Musevi cemiyetinin kullandığı bir yapıdır. 1700 yıllarında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Büyük bayramlarda ve önemli günlerde törenler düzenlenmektedir. İskenderun'da yer alan Aziz Nikola Ortodoks Kilisesi ve İtalyan Katolik Latin Kilisesi Ortodoks ve Katolikler için önemli bir cemaate sahip olan kiliselerdir. Deprem sonrasında toplumsal hafızada yer etmiş olan bu dini yapılardan sadece Saint Pierre Kilisesi korunarak kalmıştır. Diğer yapılar ise ya yıkılmış ya da büyük oranda zarar görmüştür (Çizelge 2).

**Kale ve kuleler:** Hatay çok eski bir yerleşim yeri olduğundan alanda savunma amaçlı yapılmış birçok kale ve kule kalıntısı yer almaktadır. Bunlar; Antakya Kalesi, Bakras Kalesi, Koz Kalesi ve Cin Kulesidir. Alanda bulunan en önemli kalelerden Antakya Kalesi, merkez ilçe sınırlarında yer almaktadır. Kale MÖ 300 yıllarında Büyük İskender'in generallerinden Seleucus I. Nikator tarafından yapılmıştır. Sırasıyla Seleucuslar, Romalılar, Bizanslılar, Haçlılar, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından kullanılarak günümüze kadar gelebilen kalıntıları bulunmaktadır (Beyazıt, 2016). Ancak depremden sonra bu dört kale ve kule kalıntısı zarar görmüştür (Çizelge 2).



**Han ve Hamamlar:** Alanda bulunan en önemli tarihi çarşılar; Kurşunlu Han ve Uzun Çarşıdır. Köprülü Mehmet Paşa tarafından 17. yy'ın ortasında inşa edilen Kurşunlu Han, Uzun Çarşı içinde yer alır ve Antakya'nın en eski hanıdır. XIX. yüzyıl başlarında Antakya çarşısı halkın önemli bir alışveriş merkezidir. Bunun dışında kayıtlarda alışveriş yapılan yerler olarak Kefşker, Cuma Pazarı, Neccar Çarşısı, Sultan Çarşısı, Buğday Meydanı ve Süveyka Çarşısı'nın da ismi geçmektedir (Tekin, 2001). Hatay'ın bu önemli tarihi çarşıları da depremden büyük hasar almıştır. Hatay'da kültürel peyzaj öğeleri arasında hamamlar da oldukça önem taşımaktadır. Bu yapılardan Yeni Hamam, Cindi Hamamı, Meydan Hamamı ve Saka Hamamı en önemli tarihi hamamlardır. Bu hamamlar depremden büyük oranda zarar görmüşse de tamamen yıkılmamışlardır (Çizelge 2).

**Tarihi cadde ve sokaklar ile sivil yapılar:** Antakya'nın taş döşeli, iki yanında kaldırımı olan, ortasında ise bir su kanalı bulunan dar sokakları etrafında gelişen ve hafif çıkmalarla dehliz şeklindeki sokakların üzerini örten evleri tipik Antakya sokak dokusu ile bu dokuyla özdeşleşen konut mimarisini yansıtmaktadır. Bu evler, kemerli bir yapıyla bir arabanın zar zor geçebileceği taş döşeli ara sokaklara açılmaktadır. Sokakların ortası yağmur sularının akabilmesi için geniş bir oluk gibi düşük seviyeli. Kendine özgü dar sokaklarını biçimlendiren ve bu sokaklara hayat veren tarihi evler, genellikle iki katlıdır. Yapımları 2 asır öncesine dayanan bu evler Antakya'nın sosyal ve kültürel hayatına açılan kapılar olması açısından da oldukça değerli mekânlardır. Eski Antakya evleri Habib-i Neccar Dağları ile Asi Nehri arasında özellikle Kurtuluş Caddesi civarında yer almaktadır. Kurtuluş Caddesi üzerinde ve caddeye açılan ara sokaklarda konumlanan yüzlerce tarihi ev döneminin özelliklerini korumaya çalışmaktadır (Cengiz, 2014). Ancak bu tarihi cadde ve sokakları oluşturan yapıların da pek çoğu depremden büyük oranda zarar görmüş ya da yıkılmıştır. Hatay'ın en önemli diğer sivil mimari yapıları ise Fransa sömürgesi zamanında yapılmış olan Meclis binası ile valilik binasıdır. Meclis binası Fransız bir mimar tarafından Asi Nehri'nin yanına merkezi bir konumda sinema salonu olarak inşa edilmiştir. Daha sonra meclis binası olarak kullanılan yapı depremden önce Meclis kafe olarak faaliyet göstermiştir. Hatay valilik binasının ise Halepli veya Lübnanlı bir mühendis tarafından çizildiği ve yerli ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Diğer önemli bir yapı ise tescilli kültür varlığı olarak değerlendirilen 76 yıllık Belediye binasıdır. Bu sivil mimari örneklerinin her üçü de Hatay için önemli bir kimlik değeri taşımaya rağmen depremde büyük oranda ya yıkılmış ya da zarar görmüştür (Çizelge 2). Bir diğer önemli sivil mimari yapı örneği geçmişte sabunhane olarak kullanılan ve günümüzde otel olarak kullanılmakta olan Savon Oteldir. Bu otel Osmanlı döneminde Antakya'da yapılan 7 sabunhaneden (Haytoğlu (Defne Han), Aselcioğlu, Hasan Ökten, Selahattin Ökten (Verdaa Ticaret), Kuseyri ve Müftüoğlu Sabunhaneleri) birisidir. Depremden sonra bu otelin ayakta kalmayı başardığı bilinmektedir.

**Tarihi kalıntılar:** Hatay'da pekçok arkeolojik kalıntı alanı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; Atchana Höyüğü, Titus Tüneli ve Beşikli Mağarası, Dor Mabedi, St. Simeon manastırı, İssos Harabeleri ve Haron Cehennem Kayıkçısıdır.

- **Atchana Höyüğü;** Alan Hatay'a bağlı Reyhanlı yolu üzerinde bulunmaktadır. Höyükte MÖ 15. ve 19. yy'lara ait saray ve tapınak kalıntıları yer almaktadır. Açıcana (Atchana) höyüğü antik Alalakh (Alalah) şehrinin kalıntısıdır.
- **Titus Tüneli ve Beşikli Mağarası;** Değirmendere çayının sularının denetimli olarak kullanılması ve kente su teminini gözetmek için yapılmıştır. Bunun yanı sıra alanda birçok su sarnıcı bulunmaktadır. Ancak bu sarnıçların pek çoğunun depremden önce kapandığı veya işlevini yitirdiği bilinmektedir. Beşikli mağarası ise yöre halkı tarafından mezar odasının içinde yan yana duran üzeri düz çatılı kayaya oygu iki taş sandukalı mezardan ötürü Beşikli Mağarası denilmiştir. Alanda toplam 93 mezar yatağı bulunmaktadır.
- **Dor mabedi;** Antik kentten günümüze kalıntıları ulaşan ve Kel Dağında bulunan bir tapınak kalıntısıdır. Tapınağın genel görünümü ve boyutlarındaki oranlamaya bakıldığında sütunlarla desteklenen bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır.
- **St. Simeon manastırı;** MS 526 yıllarında Hatay'da yaşanan büyük depremde ailesini kaybeden Simon tarafından yapılan ve inzivaya çekilmek için bir dağın tepesine yapılan manastırdır. Defne ve Samandağ ilçe sınırlarında yer almaktadır.

- **İssos Epiphaneia Antik Kenti;** Antik kent Hatay İli Erzin İlçesi Yeşilkent Mahallesiinde yer almakta olup yaklaşık 150 ha'lık bir alandır. Alanda su kemerleri, hamamlar, cadde ve konut kalıntıları yer almaktadır.
- **Haron (Charonion) Cehennem Kayıkçısı Kabartması;** St. Pierre Kilisesinin yakınlarında kayalara oyulmuş dev bir büsttür. Büst başında örtü bulunan bir kadın portresini andırmaktadır. Bu kabartma geçmişte yaşanan bir veba salgını sırasında yapılmış, salgın kısa sürdüğü için de tamamlanamadan bırakılmıştır.

Bu arkeolojik kalıntıların hemen hemen hiçbiri yaşanan depremden büyük oranda etkilenmemiştir.

**Anıtlar:** Hatay'da yer alan en önemli anıt ilk kurşun anıdır. Dört Yol 1918'de Milli Mücadele yıllarında ilk kurşunun atıldığı ve Kuvay-i Milliye örgütünün kurulduğu yerdir. Bu mücadeleden sonra Dört Yol düşman işgalinden kurtulmuştur. "İlk kurşun anıtı" 9 Ocak 1994'de açılmıştır. Depremden sonra bu anıtta zarar görmeden kalabilmeyi başarmıştır.

**Çizelge 2.** Hatay'da yer alan kültürel peyzaj öğeleri ve deprem sonrasındaki durumları

Kültürel Peyzaj Öğeleri	Deprem Sonrası Durumu		
	Yıkıldı	Zarar gördü	Yıkılmadı
Ulu Camii	+		
Yeni Camii	+		
Habib-i Neccar Camii	+		
Sarı Selim Camii ve Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi			+
Sarımiye Camii	+		
Kanuni Süleyman Camii ve Kervansaray		+	
Beyazıd-ı Bistami Hz. Türbesi		+	
Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesi		+	
Hızır Türbesi			+
Aziz Nikola Ortodoks Kilisesi	+		
İtalyan Katolik Latin Kilisesi	+		
Katolik Kilisesi	+		
Protestan Kilisesi	+		
St. Pierre Kilisesi			+
Antakya Musevi Havrası		+	
Antakya Kalesi ve Surları		+	
Bakras Kalesi		+	
Koz Kalesi		+	
Cin Kulesi		+	
Uzun Çarşı ve Kurşunlu Han		+	
Yeni Hamam		+	
Cindi Hamamı		+	
Meydan Hamamı		+	
Saka Hamamı		+	
Eski Antakya Evleri ve Sokakları		+	
Şehoğlu (Savon Otel)			+
Kurtuluş Caddesi		+	
Hatay Meclis Binası	+		
Valilik Binası	+		
Belediye Binası		+	
Atchana Höyüğü			+
Titus Tüneli ve Beşikli Mağarası			+
Dor mabedi			+
İssos Epiphaneia Antik Kenti			+
Haron Cehennem Kayıkçısı			+
St. Simeon manastırı			+
İlk Kurşun Anıtı			+
Haytoğlu (Defne Han)	?		

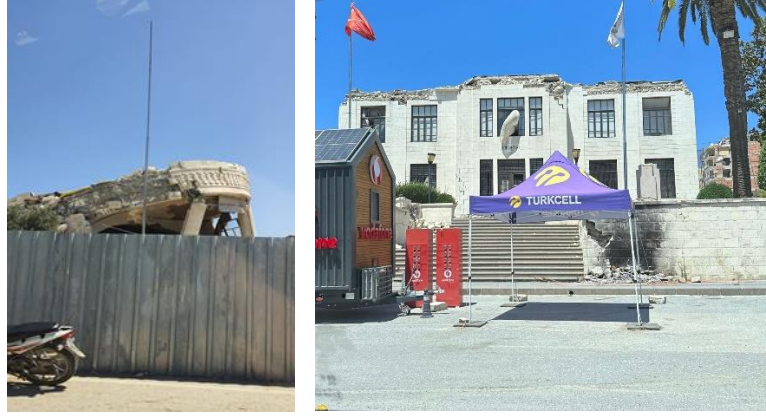
Aselcioğlu Sabunhanesi	?	
Hasan Ökten Sabunhanesi	?	
Şehoğlu Sabunhanesi (Savon Otel)		+
Selahattin Ökten (Verdaa Ticaret) Sabunhanesi	?	
Kuseyri Sabunhanesi	?	
Müftüoğlu Sabunhanesi	?	

Ülkemizde görülen, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde 11 ilimizi etkileyen bu depremin yıkıcı etkisi yakın bir tarihte Japonya’da da yaşanmıştır. Japonya’nın Tohoku bölgesinin Pasifik kıyıları açığında 11 Mart 2011’de yerel saatle 14.46’da meydana gelen 9.0 (Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) hesaplamalarını göre 9.1) büyüklüğündeki deprem, tarih boyunca Japonya çevresinde kayıt altına alınan en büyük deprem olmuştur (Suppasri vd., 2013: Güler vd., 2018). Depremden sonra meydana gelen tsunamide kıyı yapılarının yanı sıra, içeriye doğru ilerledikçe, 128.530 adet tek ya da az katlı bina, 230.332 adet çok katlı bina ve 78 köprü de yıkılmış veya kısmen hasar almıştır (Mori vd., 2012: Güler vd., 2018). Bu depremde yaklaşık 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Japon toplumu bu konuda farkındalık yaratmak için afet bölgesinde bilinçli olarak enkazlar ve sembollerin dışında birçok müze, sergi ve anıt da yaparak bu alanları ziyarete açmıştır. Gidilen istisnasız bütün şehirlerde değişik ölçeklerde yer alan bu müze ve sergilerde, o şehirde afet sırasında yaşanan olaylar fotoğraflar ve videolar gösterilmekte, enkazdan toplanan bazı eşyalar sergilenmektedir. Bunlardan biri Okawa İlköğretim Okuludur (Şekil 8). Kitakami Nehri’ne yaklaşık 500 m uzaklıkta olan Okawa İlköğretim Okulunda nehrin de etkisiyle yükselen su seviyesi, 74 öğrenci ile 10 öğretmen ve hizmetlinin ölümüne yol açmıştır. Japon Meteoroloji Ajansı tarafından verilen tsunami uyarısına rağmen, tahliye için yeterli süre varken boşaltılmayan bu okul Japonya’da ulusal düzeyde bir travma yaratmış, yerel yönetim bu olaydan dolayı ölen öğrencilerin aileleri tarafından sorumlu tutulup dava açılmış, Ekim 2016’da yapılan saha araştırması sırasında sonuçlanan davada yerel yönetim suçlu bulunmuştur. Alanda yaşanan bu trajedik olaydan sonra bu depremi anımsatan bir anıt yapılmıştır. Bu anıt Sendai şehrinde yer alan “Büyük Doğu Depremi Anıtı”dır. Anıtın siyah kısmı afeti yenmeyi vasiyet eden kayıpları bir çekirdek şeklinde tasvir ederken, beyaz kısmı ise bu çekirdekten filizlenen çiçeği sembolize etmektedir (Şekil 8).



Şekil 8. Okawa İlköğretim Okulu ve Büyük Doğu Depremi Anıtı, Sendai (Güler vd., 2018)

Japonya’nın Tohoku bölgesi örneğinde olduğu gibi yaşanan depremlerin izleri de kentin hafızasına kaydedilmiştir. Bu durum K. Maraş’da yaşanan deprem için de kentlerin planlanması açısından örnek alınmalıdır. Araştırma alanı olarak seçilen Hatay’da da özellikle depremin yıkıcılığını göstermesi ve kentin hafızasından böyle trajik olayların silinmemesi için simgesel değeri olan bir yapı veya yapıların depremde zarar gördüğu şekliyle bırakılması, depremi ve yıkıcılığını anımsatan hafıza mekanlarının yapılması gerekmektedir (Şekil 9). Ayrıca depremde zarar gören diğer kimlik değeri taşıyan yapıların kentte daha önce yaşanan depremlerde olduğu gibi yeniden yapılması veya restore edilmesi kentsel kimliğin ve toplumsal hafızanın korunması açısından önem arz etmektedir.



**Şekil 9.** Hatay'da depremin yıkıcılığını sembolize edecek iki önemli hafıza mekân: Meclis ve eski Belediye binası (Bozkurt, 2023)

Hafıza mekânları, işlev ve oluşum süreci açısından kültürel peyzajın ve ulusal kültürel kimliğin en önemli bileşenlerindedir. Kültürel peyzaj alanları insanların sosyal gelişiminin, yaratıcılığının ve yaşam biçiminin yansıması olarak kent kimliğinde belirleyici rol üstlenmektedir. Tarihi, sanatsal, belgesel, işlevsel ve kültürel değerleri ile geçmiş ve bugün arasında ilişki kuran bu mekânların, taşıdıkları değerler nedeni ile peyzaj planlama ve tasarım çalışmalarında özel alan ve mekânlar olarak değerlendirilerek korunması ve ön plana çıkarılması alan ya da mekânın niteliğine göre anısal ve/veya sembolik değerlerinin korunması ve vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca hafıza mekânların, kentsel simgeler olarak işlev görmesi ve kentsel hafızanın sürdürülebilirliğini sağlaması yanında kültürel peyzajın bir parçası olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2013).

#### 4. Sonuç ve Öneriler

Kentler hafızalarda yer edinen anıların mekânı olurken yeniden hatırlanan ve belirli bir anlam ifade eden kentsel hafızanın yeniden üretilmesini sağlar. Bu döngü unutmama/hatırlama ikilemi ile zamanla tekrarlanarak ve aktararak süreklilik içinde kentsel hafızada bir birikim oluşmasını olanaklı kılar. Kentte gerçekleşen bir yıkım ise bu süreci sekteye uğratarak kentsel hafızada bir kopukluğa yol açabilir veya yönünü değiştirerek bambaşka bir tarih yazımının kaynağı haline gelebilir. Yeniden deneyimlemenin ya da orada bulunma ile ilgili yeni anıların oluşturulmadığı bu durumda hatırlananlar ve unutulmuşlar ile kentsel hafıza yeniden inşa edilir. Anımsatıcı görevindeki somut ve soyut her öge hatırlama ve hatırlatma konusunda çeşitli tanıklar olarak kentsel hafızanın sürekliliğinde rol oynarlar. Bunların yitimi ise kentsel hafızada krizle sonuçlanan bir kayıp/boşluk oluşturma riskine sahiptir.

Kültürel mirasları tehdit eden bu riskler; doğal, teknik, organizasyonel, yönetsel, insan ve sosyal kaynaklıdır. Türkiye'de bulunduğu konumu itibarıyla başta depremler olmak üzere birçok doğal afete maruz kalmaktadır (Oktay vd., 2020). K. Maraş'ta yaşanan deprem sonucunda 11 ilin kentsel alanlarında hızlı bir toplumsal ve mekânsal değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Kentsel alanlarda ve yaşam çevrelerinde yaşanan toplumsal değişimler, yakın ve büyük kentlere göç etme şeklinde yapısal değişim ve dönüşüm ise; yeniden çağdaş ve depreme dayanıklı yapılaşma şeklinde planlama yapılsa da bu kültürel değişim ile birlikte mekânsal kimlik ve bellek değişimini de beraberinde getirecektir. Kentlerin ve toplumların kültürel kimliklerini koruyabilmeleri hafıza mekânların yaşanmışlıklar sonucu oluşan çevresel, yapısal ve duysal niteliğinin korunması ile mümkündür. Kent kimliği belirli bir süreç içinde oluşmakta; kent bu süreçte sahip olduğu o kimlik ile anılmakta ve yaşam bulmaktadır. Sosyal ve psikolojik yaşam sonucu, mekân ile özdeşleşmiş duygu ve düşünceler oluşmaktadır. Hatay kenti de uzun yıllar boyunca kentle özdeşleşen kentsel kimlik ve hafıza mekânlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bir bütün olarak alan değerlendirildiğinde her bir taşınmaz kültür varlığı farklı uygarlık, dönem, mimari özellik, anısal, kültürel, tarihi ve sembolik değeri ile hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde kent çok katmanlı hafıza mekânlarına sahip eşsiz bir alandır. Farklı uygarlıkların yaşam biçimleri ve ulusların belleklerini, anısal, tarihi, duysal değerleri ile önemli tarihi olayların gerçekleştiği yapı ve alanları ile dini, siyasi, yönetsel, kültürel, tarihi ve sembolik mekânsal belleklere sahiptir. Ancak 6 Şubat 2023 yılında meydana gelen K. Maraş depremi sonrasında alanda bulunan 10 yapı tamamen yıkılmış, 16 yapı büyük oranda zarar

görmüş ve 11 yapı ise yıkılmadan kalabilmiştir. Peyzaj mimarlığı çalışmaları ile yaratılan bu kültürel peyzaj değerlerinin sürekliliğinin sağlanarak kent kimliklerinin korunması ve anısal, simgesel, kültürel bileşenleri ile gelecek kuşaklara aktarılması özellikle ulusal mekânsal kimlik açısından bir zorunluluk olmaktadır. Toplumsal belleğin mekân bulduğu ve alansal-mekânsal izlerin somutlaştığı bu alan özellikle depremde sonra mutlaka özenle korunması gereken bir alan ve mekânlar bileşkesidir. Bu kapsamda alanda gerçekleştirilecek her türlü restorasyon ve peyzaj tasarımı çalışmalarında ulusal bellek için en önemli kentsel göstergeler olarak hafıza mekanların sürdürülebilirliğine önem verilmesi gerekir. Özellikle yıkılan tarihi yapıların yeniden yapılması ve restore edilmesi bu yapıları yalıtılmış kent parçaları olarak düşünmek ve tasarlamak yerine güncel yaşamı zenginleştiren ve ona katılan entegre alanlar olarak düşünmek ve tasarlamak bu alanların ve mekanların sürdürülebilirliğini sağlamak en öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Çağdaş uygulamalar adı altında gerçekleştirilecek her türlü çalışma nitelikli çevrelerin zarar görmesi yanında hafıza mekânları da yok edecektir. Bu nedenle mekâna ait hafızanın sürekliliğinin sağlanması için kentsel sürekliliği yok edici uygulamalara karşı direnç gösterilmelidir. Yapılacak yeni planlama ve uygulama çalışmalarında ulusal kimlik ve kentsel hafıza mekânları kaybolmamalıdır. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen bu mekânların korunup yaşatılarak bugünün gereksinimlerini karşılayacak şekilde kent kimliğine uygun bir biçimde yeniden değerlendirilmeleri çağdaş yaşam ve koruma düşüncesinin de ön koşulu olarak gerekmektedir.

Dünyada birçok ülke/şehir yaptığı planlarla afetlerle mücadele etmeyi başarmış hem insanların hem de kültürel peyzajların korunmasını sağlayabilmiştir. Buna en güzel örnek olarak Venedik ve Gürcistan verilebilir. Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Sekreteryası (United Nations International Strategy for Disaster Reduction - UNISDR) "Dirençli Şehirler Yaratma" kampanyasında Venedik'i en dirençli şehir ilan etmiş bu sayede Venedik kültürel mirasın korunmasında üstlendiği aktif rolünden ötürü ödüle layık görülmüştür. Kente özgü etkili bir sivil savunma sistemi sayesinde vatandaşlar afet riskini azaltma çalışmalarına doğrudan katılmışlar ve bu sayede kentin güzelliğini cazibesini zaman içinde değişime uğramadan koruyarak günümüze kadar ulaştırabilmişlerdir. Gürcistan ise 1998 yılında, özellikle turizmin gelişimini teşvik ederek ekonomik büyümeyi desteklemek için tarihi yerleri rehabilite etmek ve kültürel gelenekleri yeniden canlandırmak amacı ile Kültürel Miras Projesi başlatmıştır. Ayrıca, Gürcistan sismik aktiviteye eğilimli olması sebebiyle, önleyici koruma faaliyetlerini Acil Rehabilitasyon Programı aracılığıyla projelerine entegre etmiştir. Çalışmalar, yapıların çökme tehlikesine karşı stabilize edilmesi, eski el yazmalarından tarihi yapılara (kiliseler, anıtlar, freskler ve arkeolojik alanlar) kadar kültürel varlıkların bozulmasının veya kalıcı olarak yitirilmesinin önüne geçmek için 58 proje ile 100'ün üzerinde tarihi ve kültürel hazinenin korunmasına katkı sağlamıştır. Böylelikle Tiflis şehri, önemli tarihi anıtların yenilenmesine katkıda bulunan ve aynı zamanda çeşitli işletmelere yatırım yapan özel yatırımcılar olarak, kent sakinlerini yeniden tarihin kalbine götürmek konusunda başarı sağlamış olan bir yeniden canlanma ve ekonomik gelişme dönemi geçirmiştir. Buna ek olarak, Acil Durum Rehabilitasyon Programı kapsamındaki belirli projelere medyada yer verilmesi sayesinde Gürcistan'ın çeşitli ve zengin kültürel mirasının korunması konusunda kamu bilincinin ve ilgisinin artması sağlanmıştır (İSMEP, 2014; Aktaş, 2022). Bu örneklerden yola çıkarak Hatay kenti için de kültürel mirasın korunmasına yönelik bir planlama yapılarak bu planın uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Ancak bu planlamanın afet risk yönetimi konusundaki tüm süreçleri kapsayacak çalışmaları içermesi, çalışmaların hayata geçirilebilmesi için finansal kaynakların sağlanması, tüm süreçlere konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar, akademisyenler ile halkın da katılımının sağlanması, elde edilen bilgilerin ulaşılabilir olması ve yöneticiler tarafından bu konuya sahip çıkılması son derece önem arz etmektedir.

### **Teşekkür ve Bilgi Notu**

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

### **Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi**

Makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

### **Kaynaklar**

Anonim. (2016-2023). <https://www.ilimiz.net/ildetay/31-hatay-ilimiz.html> Erişim Tarihi: (20.07.2023)

- Anonim. (2007-2021). <https://www.cografya.gen.tr/tr/hatay/> Erişim Tarihi: (20.07.2023)
- Anonim. (2023). <https://www.antakyatso.org.tr/tr/genel-sayfa/hatay/hatay-tarihi-49.html> Erişim Tarihi: (20.07.2023)
- Abdula, H. (2019). Mimari travma: savaşın kentsel hafıza üzerindeki etkilerinin Prizren ve Yakova bağlamında incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kart-Aktaş, N. (2022). Kültürel peyzaj alanlarında afetler ve riskler: İstanbul Tarihi Yarımada yönetim planı üzerine bir değerlendirme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (1): 147-162.
- Beyazıt, E. (2016). Kent Kimliği Bağlamında Hatay-Kent Aktörleri Gözüyle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta.
- Boccardi, G. (2006). A Strategy for Reducing Risks from Disasters at World Heritage Properties. Integrating traditional knowledge systems and concern for cultural and natural heritage into risk management strategies Proceedings from the special session organized by ICCROM and the World Heritage Centre for the International Disaster Reduction Conference (IDRC). Davos, Switzerland.
- Biröl, G. (2007). Bir kentin kimliği ve Kervansaray Oteli üzerine bir değerlendirme. *Arkitek Dergisi*, Kasım-Aralık, Sayı: 514, ss.46-54.
- Cengiz, A. K. (2014). Eski Antakya Evlerinin ikamet edenler tarafından günümüzde kullanımı ve anlamlandırılma biçimleri. *MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), ss.111-130.
- Çiftyürek, M. (2022). Tarihi Antakya sabunhanelerinde geleneksel sabun üretim süreci ve bu süreçte kullanılan teçhizatlar. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 473-491.
- Duman, L. (2016). *Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, A. (1996). *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Erdoğan, E. (2013). Kültürel Peyzaj ve Sınıflandırılması. E. Erdoğan, A. Uslu, M. E. Yazgan ve Z. Dilaver içinde, *Peyzaj ve Tarım* (s. 46-73). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Freely, J. (2003). *Türkiye Uygarlıklar Rehberi 4-Akdeniz Kıyıları*, (Çev. T. Birkan-G. Koca-A. Biçen). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündüz, A. (2009). *XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584)*. Yayın No: 23, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- Güler, H. G., Özer Sözdinler, C., Arıkawa, T. & Yalçınar, A., C. (2018). Tsunami Afeti Sonrası Yapısal ve Sosyal Planlama, Yapılanma Aşamaları ve Farkındalık: Japonya Örneği. *Teknik Dergi*, 29 (5), 8605-8630. DOI: 10.18400/tekderg.307568
- Hatay Valiliği İl Yıllığı. (2000). 2000 Yılında Hatay-İl Yıllığı, Hatay: Gaye İç ve Dış Ticaret A.Ş.
- İSMEP Rehber Kitaplar (2014). Kültürel Mirasın Korunması, İstanbul: İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB) ve İstanbul İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (İstanbul AFAD). [https://www.ipkb.gov.tr/e-kutuphane/kulturel-mirasin-korunmasi\\_65/](https://www.ipkb.gov.tr/e-kutuphane/kulturel-mirasin-korunmasi_65/).
- Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları: İstanbul' da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*. (Çev: C. Soydemir), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mori, N., Takahashi, T. (2012). Tohoku EQ Tsunami J. Survey Group, Nationwide Post Event Survey and Anal. of the 2011 Tohoku EQ Tsunami. *CEJ*, 52(1), 1250001.
- Mursaloğlu, M. (2015). *Sancak Devlet Millet Hatay*. Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:56, İskenderun: Color Ofset.

- Oğurlu, İ. (2014). Çevre - kent imajı - kent kimliği - kent kùltürü etkileşimlerine bir bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(26): 275-293.
- Oktay, S., Taş, N., Taş, M. (2020). Kùltürel miras alanlarının korunması ve afet yönetimi ilişkisi. *Resilience*, 4(2), 305-321.
- Öymen Özak, N. ve Pulat Gökmen, G. (2009). Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi. *İTÜDERGİSİ/a*, 8 (2), 145-155.
- Özmen, Ü. (1970). *Kent Kent Türkiye: Hatay*. Ankara: Öz Yayınevi.
- Pehlivanlı, H., Sarıнай, Y., Yıldırım, H. (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). *Antakya, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 3, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, ss.228-232.
- Suppasri, A., Shuto, N., Imamura, F., Koshimura, S., Mas, E., Yalçiner, A. C. (2013). Lessons Learned From the 2011 GEJE: Perf. of Tsunami Countermeasures, Coast. Build. And Tsunami Evacuation in Japan. *Pure and App. Geophysics*, 170 (6-8), 993-1018.
- Tekin, M. (2000). *Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi*. Ankara: Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tekin, M. (2006). "Hatay Tarihi", *Hatay'da On Sıcak Gün*. Yayın No: 19, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, s. 112-122.
- Teker, B. (1993). *16. Dünya Şehircilik Kolokiyumu*. Mimar Sinan Üniversitesi, ss.227.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekânda değişimin yönetilmesi (1). *METU JFA*, 23(2), ss.63-92.
- Yeter, E. (2007). Kentsel Gelişme ve Kùltür Değerleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

## **Analysis of Lost Cultural Landscape Values in Hatay After the Kahramanmaraş Earthquake**

### **Summary**

Societies have shaped the spaces according to the environmental and landscape characteristics both by experience and instinctively; they have transformed urban environments and spaces in line with their uses as a reflection of culture and traditions. Thus, spaces have become symbols of national identity as an indicator of vital needs and social and cultural accumulation. In this context, cities establish a link between societies and cultural landscapes. Memory spaces that make up the cultural landscape in cities; are the most important components that reflect the cultural identity of societies. The cultural landscape is the trace left by human activity on the environment and is a direct reflection of the lifestyle and social and cultural activities of the society. Societies embody their social and cultural identities with the spaces they create. By revealing the production of a symbolic space, memory spaces ensure that social memory remains alive by maintaining the existence and identity of this space. For this reason, all cultural landscape elements that enable cultural memory to be embodied in places should be preserved and transferred to future generations.

Memory spaces are one of the most important components of the cultural landscape and national cultural identity in terms of their function and formation process. Cultural landscape areas play a decisive role in urban identity as a reflection of people's social development, creativity and lifestyle. These places, which establish a relationship between the past and the present with their historical, artistic, documentary, functional and cultural values, should be protected and highlighted as special areas and spaces in landscape planning and design studies due to the values they carry, and their memorial and/or symbolic values should be preserved and emphasized according to the nature of the area or place. In addition, memory spaces should function as urban symbols and ensure the sustainability of urban memory, as well as be evaluated as a part of the cultural landscape.

While cities are the places of memories that take place in the memories, they provide the reproduction of the urban memory that is remembered and has a certain meaning. This cycle makes it possible to create an accumulation in urban memory in continuity by being repeated and transferred over time with the forgetting/remembering dilemma. A destruction in the city, on the other hand, may interrupt this process and cause a disconnection in the urban memory, or it may change its direction and become the source of a completely different historiography. In this situation, where new memories of re-experiencing or being there cannot be formed, urban memory is reconstructed with what is remembered and forgotten. Each concrete and intangible element in the role of mnemonic plays a role in the continuity of urban memory as various witnesses for remembering and reminding. Their loss, on the other hand, has the risk of creating a loss/gap resulting in a crisis in urban memory.

As a result of the earthquake in K.Maraş, a rapid social and spatial change and transformation process started in the urban areas of 11 provinces. Social changes in urban areas and living environments, structural change and transformation in the form of migration to nearby and big cities; Although planning is made in the form of contemporary and earthquake-resistant construction again, this will bring a change in spatial identity and memory along with the cultural change. It is possible for cities and societies to preserve their cultural identities by preserving the environmental, structural and sensory qualities of memory spaces, which are formed as a result of experiences. Urban identity is formed in a certain process; In this process, the city is remembered with the identity it has and comes to life. As a result of social and psychological life, feelings and thoughts identified with the space are formed. The city of Hatay also hosts urban identity and memory spaces that have been identified with the city for many years. For this reason, within the scope of this study, it is aimed to determine the memory spaces and identity structures that make up the cultural landscape of Hatay after the earthquake that occurred on February 6, 2023, to emphasize the importance of the destroyed or damaged structures in terms of urban identity, and to develop suggestions for rebuilding, restoring these areas or creating a memory space in the city.

For this purpose, the main material of the study is the city of Hatay. Hatay is a province surrounded by Adana in the northwest, Osmaniye in the north, Gaziantep in the northeast, Syria in the east and south,



and the Mediterranean Sea in the west. Hatay joined the Republic of Turkey voluntarily and by accepting the laws of the State of the Republic of Turkey on February 16, 1939. The history of Hatay, one of the oldest settlements in Anatolia, as a settlement dates back to ancient times. Therefore, it has a multi-layered cultural landscape. However, many earthquakes have occurred in Hatay in the past. As a result of the destruction caused by the severe earthquakes in the area, the city plan applied during the establishment period became uncertain, and the city was rebuilt in a smaller area and more irregularly after each collapse. In addition to the destruction of historical buildings in these earthquakes, many people lost their lives. Therefore, almost no trace of the city's first foundation plan has remained above ground.

Travelers visiting Antakya during the Ottoman period; They stated that the city consisted of a few houses scattered among the ruins and turned into an insignificant village. Other materials related to the subject; literature studies and field studies. The methods applied in the study; The collection and disclosure of data on the subject consists of findings and analysis and conclusion stages. During the collection of data on the subject, conceptual and theoretical data on the subject were collected and examined. In the findings and analysis part, the urban identity and memory spaces that make up the cultural landscape were determined in line with the field trips made in 2022 and 2023 in the area and the data obtained from various sources, and the post-earthquake conditions of these areas were analyzed. In line with the data obtained, 36 cultural assets were evaluated in the area. Cultural landscape elements damaged or destroyed by the earthquake in the research area; Religious buildings, Castles and towers, Inns and Baths, Historical streets and streets and civil buildings are classified as Historical ruins and Monuments. According to this classification, the conditions of the cultural assets damaged by the earthquake in the area were examined and it was determined that 10 cultural assets were completely destroyed, 16 cultural assets were severely damaged, and 11 cultural assets could remain intact. It has been determined that religious buildings take the first place among the cultural assets damaged or destroyed by the earthquake in the area, followed by historical avenues and streets and civil buildings.

The most important of the religious and civil structures destroyed in the area; Ulu Mosque, Yeni Mosque, Habib-i Neccar Mosque, Sarımiye Mosque, St. Nicholas Orthodox Church, Italian Catholic Latin Church, Catholic Church, Protestant Church, Hatay Parliament Building and Governor's Office. In addition to this, Kurtuluş Street, which is known as the first street to be illuminated in history, the historical bazaar and inns were also greatly damaged by the earthquake. In the conclusion part, it is suggested to ensure the sustainability of these areas in terms of national identity and memory by emphasizing the importance of these places, which are important for the cultural landscape destroyed in the earthquake.

In addition, it has been stated that the preservation of urban identities by ensuring the continuity of these lost cultural landscape values and their transfer to future generations with their commemorative, symbolic and cultural components is a necessity, especially in terms of national spatial identity. This area, where social memory finds a place and spatial-spatial traces are embodied, is a combination of areas and spaces that must be carefully protected, especially after the earthquake. In this context, it is necessary to attach importance to the sustainability of memory spaces as the most important urban indicators for national memory in all kinds of restoration and landscape design studies to be carried out in the area. In particular, rebuilding and restoring demolished historical buildings should be among the top priorities to ensure the sustainability of these areas and spaces, instead of thinking and designing these structures as isolated parts of the city, instead of thinking and designing them as integrated areas that enrich and participate in contemporary life.

All kinds of work to be carried out under the name of contemporary practices will not only damage the qualified environments, but also destroy the memory spaces. For this reason, in order to ensure the continuity of the memory of the place, resistance should be shown against the practices that destroy the urban continuity. Especially in cities such as Hatay, which are home to many cultures and civilizations, more care should be taken. National identity and urban memory spaces should not be lost in new planning and implementation studies. Preservation and re-evaluation of these places, which are accepted as the common heritage of humanity, in accordance with the urban identity to meet

today's needs, is also required as a prerequisite for contemporary life and conservation thought. In all kinds of urban planning and implementation studies, care should be taken to protect and ensure the continuity of the urban identity and memory spaces that make up the cultural landscape.

